

ИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИК ЁКИ ИҚТИСОДИЙ ҶСИШ

Абдулла Абдуқодиров

Ўзбекистон Республикаси Президенти қошидаги Стратегик ислохотлар агентлиги директорининг биринчи ўринбосари

2019 йил натижалари ҳақида гапириб, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев ўзининг Олий Мажлисга Мурожаатномасида “тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар 4,2 миллиард долларни ташкил этиб, 2018 йилга нисбатан... 3,1 миллиард долларга ёки 3,7 баробар ўсди. Инвестицияларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 37 фоизга етди. Мамлакатимиз илк бор халқаро кредит рейтингини олди ва жаҳон молия бозорида 1 миллиард долларлик облигацияларини муваффақиятли жойлаштирди... Ўзбекистоннинг кредитга доир таваккалчилик рейтингини охириги 10 йилда биринчи марта яхшиланди”¹, – деб таъкидланган эди. Саноатнинг 12 та тармоғида модернизациялаш ва рақобатдошликни кучайтириш дастурларини жадал амалга ошириш натижасида 2019 йилда ЯИМ ҳажми 5,6 фоизни ташкил этгани, саноат 6,6 фоизга, экспорт ҳажми 28 фоизга кўпайгани ва олтин-валюта захиралари 2019 йил давомида 2,2 миллиард долларга ортиб, 28,6 миллиард АҚШ доллари миқёсига етгани қайд этилган эди. Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган корхоналар сони фаол ўсиб бормоқда. Бугунги кунда уларнинг сони 600 мингтадан ортган бўлса-да, йилига ўртача 32 мингтадан ортиқ корхона (10%) фаолият кўрсатмай, уларнинг ярми йил давомида фаолиятини тугатаётган эди. Кичик бизнес ҳажмининг расман бундай паст даражада экани аҳолининг камбағаллик даражаси юқори экани ва яширин иқтисодиёт маълум сабабларга кўра авж олаётганига ишора беради.

1-графика

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси: [https://nrm.uz/contentf?doc=612868_o%E2%80%98zbekiston_respublikasi_prezidenti_shavkat_mirziyevning_oliy_majlisi_murojaatnomasi_\(2020_yil_24_yanvar\)](https://nrm.uz/contentf?doc=612868_o%E2%80%98zbekiston_respublikasi_prezidenti_shavkat_mirziyevning_oliy_majlisi_murojaatnomasi_(2020_yil_24_yanvar))

2019 йил сўнгига келиб ҳам аҳоли орасида тадбиркорлик руҳи кенг тарқалмаган, янги очилган имкониятларга (кичик ва ўрта бизнесга имтиёзли кредитлар, конвертация) кўникмалар юзага келаётган ва бу жараён ўз натижасини аста-секин кўрсатиб келаётган эди. 2019 йилгача сурункали камайиб келаётган фаолият юритмайдиган кичик корхоналар ва кичик тадбиркорлик субъектлари (якка тартибдаги тадбиркорлар ва ўз-ўзини банд қилувчилар) сони ушбу даврдан кейин кўпая бошлади (фискал солиқ ва монетар сиёсатлар таъсирида). 2023 йилга келиб фаолият кўрсатмайдиган корхоналар сони 35,1 мингтани ташкил этиб, 2019 йилга нисбатан 2,26 марта ўсди, фаолияти тугатилган корхоналар сони 24,1 мингтага етиб, 1,44 баробар кўпайди. Шу давр ичида аҳолининг иқтисодий фаоллик даражаси 75% дан (2019 йил кўрсаткичи) 73,7% гача пасайиб, амалда 2017 йил даражасида қолди. Ишсизлик даражаси доимий аҳоли сонига нисбатан 2019 йилда 9% ташкил этган бўлса, 2023 йилга келиб бу кўрсаткич 0,1% га камайди, абсолют миқдорда эса 213,2 минг кишига кўпайди. Меҳнат ресурслари сони таҳлил қилинаётган йилларда 3% га ўсиб, 19,52 млн кишини ташкил этган бўлса, меҳнатга лаёқатли аҳолининг улуши

умумий аҳоли сонида камая бошлаб, 56,4 % дан 54,8% га камайди². 2019 йилдан бошлаб аҳолининг меҳнатга лаёқатли қисми камайиб, кўпроқ давлатдан ижтимоий ёрдамга муҳтож ва камбағал қатлам улуши ўсиб бориш тенденцияси пайдо бўлди.

2019 йилнинг охирига келиб иқтисодий воқеликда тектоник силжишлар бошланиб, улар ўта марказлашган ва автократик бошқарув усуллари, жумладан, қўлланилаётган макроиқтисодий услублар бирмунча самарасиз даражага етганини кўрсатди. Бу янги ижтимоий-иқтисодий воқеликнинг тўртта кўриниши юзага чиқди:

- тез ўсиб бораётган доимий аҳолининг умумий сони;
- кўп фарзандли оилалар улушининг ўсиши;
- камбағаллик миқёсининг ўсиши;
- аҳоли даромадлари соҳасида кучли сегрегациянинг пайдо бўлиши.

Бу омилларнинг ортга тортувчи таъсири йилдан-йилга ортиб борди ва Covid-19 шароитига ўз апогейига етди. Ҳатто давлат раҳбари даражасида камбағаллик тушунчаси расман тан олинди³ ва унга қарши кураш давлат ижтимоий ва иқтисодий сиёсатининг асосий йўналишларидан бири деб қаралди. Бундай иқдорлик бошқарув тизими иқтисодий тараққиёт мазмунини, воқелик моҳиятини тўла тасаввур қила оладими деган саволни долзарб даражага кўтарди. Чунки, 1970–1980 йилларда иқтисодий ривожланиш даражаси тезлашган мамлакатларнинг барчасида (Хитой, Жанубий Корея, Вьетнам, Малайзия) энг биринчи тўсиқ сифатида аҳолининг “камбағаллик сиртмоғи”га тортувчи факторлар тўплами мавжудлиги кўрсатилган эди. Айнан шу ҳолат 2020 йилга келиб камбағалликка қарши курашиш янги макроиқтисодий бошқарув мақсадининг мазмунига айланганининг сабаби эди. 2021 йил май ойи ҳолатига кўра, меҳнатга лаёқатли ресурслар сони 19,52 млн кишини ташкил этган ҳолатда, 5 млн дан кам миқдорда аҳоли жисмоний шахслардан ундириладиган даромад солиғи тўлар эди. Муҳими шунда-ки, бу солиқ туридан тушадиган даромадларнинг 62,3 % ни ойига 2 млн сўмгача бўлган даромад олувчи

² <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/labor-market-2>

³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси: <https://president.uz/uz/lists/view/4057>

ишловчилар ва 85,4% ни ойига 4 млн сўмгача даромад олувчилар тўлар эди⁴. Яъни жисмоний шахслар даромадидан олинadиган солиқлар асосан кам даромадли ишчиларни энг кўп солиққа тортишга қаратилган эди. Қисқача хулоса қилганда “Ҳар бир оила тадбиркор”, “Ёш тадбиркор”, “Тадбиркор аёл” каби дастурлар орқали янги тадбиркорлик синфини, инфраструктурасини яратиш ғояси ўзини оқламади ва камбағаллик даражасини маълум бир вақтга бирмунча туширишга эришилгани билан, камбағаллик сиртмоғидан аксарият аҳоли қатламини чиқаришга олиб келмади. Биргина 2019 йилда “Обод қишлоқ” ва “Обод маҳалла” дастурлари доирасида 479 та қишлоқ ва овулда, шаҳарлардаги 116 та маҳаллада кенг кўламли қурилиш ва ободонлаштириш ишлари бажарилди. Бунга 6,1 триллион сўм ёки 2018 йилга нисбатан 1,5 триллион сўмга кўпроқ маблағ сарфланди. Қишлоқ жойларда 17 минг 100 та, шаҳарларда 17 минг 600 та, жами 34 минг 700 та ёки 2016 йилга нисбатан салкам 3 баробар кўп арзон ва шинам уйлар қурилди⁵. Лекин юқорида таъкидланганидек, янги тадбиркорлар табақасини тузиш муаммоси турли аҳоли қатламларига меҳнат воситаларини тақдим этиш, молия имкониятларини яратиш билангина ҳал бўлмайди.

⁴ <https://www.gazeta.uz/ru/2021/07/14/personal-income-tax/>

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси: [https://nrm.uz/contentf?doc=612868_o%E2%80%98zbekiston_respublikasi_prezidenti_shavkat_mirzиеvning_oliy_majliga_murojaatnomasi_\(2020_yil_24_yanvar\)](https://nrm.uz/contentf?doc=612868_o%E2%80%98zbekiston_respublikasi_prezidenti_shavkat_mirzиеvning_oliy_majliga_murojaatnomasi_(2020_yil_24_yanvar))

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси: [https://nrm.uz/contentf?doc=612868_o%E2%80%98zbekiston_respublikasi_prezidenti_s_havkat_mirzиеevning_oliy_majlisga_murojaatnomasi_\(2020_yil_24_yanvar\)](https://nrm.uz/contentf?doc=612868_o%E2%80%98zbekiston_respublikasi_prezidenti_s_havkat_mirzиеevning_oliy_majlisga_murojaatnomasi_(2020_yil_24_yanvar))
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси: <https://president.uz/uz/lists/view/4057>
3. Milliy qadriyatlarga asoslangan iqtisodiyot negizlar va farovonlik uyg'unligining empirik tahlili. Ma'iqtisodiy va xududiy tadqiqotlar institute. Maqolalar to'plami. Toshkent-2023. https://imrs.uz/archives/news/milliy_qadriyatlar
4. Абдукадиров А.М.: Особенности пруденциальной политики Центрального банка Узбекистана. Научная статья. Журнал "Банковское дело", 2024 №10, стр.46-55, М.2024 год. [https://www.bankdelo.ru/magazine/pub/11493_\(08.00.00;_№II-3\)](https://www.bankdelo.ru/magazine/pub/11493_(08.00.00;_№II-3))
5. Хамидов Б.: Нужно ли государству вмешиваться в экономику? <https://review.uz/post/nujno-li-gosudarstvu-vmeshivatsya-v-ekonomiku>